

Brussel, 20.7.2021
SWD(2021) 721 final

WERKDOCUMENT VAN DE DIENSTEN VAN DE COMMISSIE

**Verslag over de rechtsstaat 2021
Landenhoofdstuk over Nederland**

bij het document

**MEDEDELING VAN DE COMMISSIE AAN HET EUROPEES PARLEMENT, DE
RAAD, HET EUROPEES ECONOMISCH EN SOCIAAL COMITÉ EN HET COMITÉ
VAN DE REGIO'S**

**Verslag over de rechtsstaat 2021
Situatie op het gebied van de rechtsstaat in de Europese Unie**

{COM(2021) 700 final} - {SWD(2021) 701 final} - {SWD(2021) 702 final} -
{SWD(2021) 703 final} - {SWD(2021) 704 final} - {SWD(2021) 705 final} -
{SWD(2021) 706 final} - {SWD(2021) 707 final} - {SWD(2021) 708 final} -
{SWD(2021) 709 final} - {SWD(2021) 710 final} - {SWD(2021) 711 final} -
{SWD(2021) 712 final} - {SWD(2021) 713 final} - {SWD(2021) 714 final} -
{SWD(2021) 715 final} - {SWD(2021) 716 final} - {SWD(2021) 717 final} -
{SWD(2021) 718 final} - {SWD(2021) 719 final} - {SWD(2021) 720 final} -
{SWD(2021) 722 final} - {SWD(2021) 723 final} - {SWD(2021) 724 final} -
{SWD(2021) 725 final} - {SWD(2021) 726 final} - {SWD(2021) 727 final}

SAMENVATTING

Het Nederlandse rechtsstelsel wordt onverminderd gekenmerkt door een zeer groot vertrouwen in de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht en er wordt onverminderd gestreefd naar een verdere bevordering van de kwaliteit van de rechtspleging. Er wordt verder gewerkt aan initiatieven die betrekking hebben op de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht, zoals de grondwetswijziging om de benoemingsprocedure voor de leden van de Hoge Raad te herzien. Wat de kwaliteit van de rechtspleging betreft, is de ontwikkeling van kleinschalige projecten ter verbetering van de kwaliteit een nieuwe fase ingegaan met de uitrol van initiatieven op grotere schaal. De inspanningen om het digitaliseringsniveau in het civiel, bestuurs- en strafrecht te verbeteren, worden voortgezet en als gevolg van de COVID-19-pandemie verloopt dit proces sneller. Er blijft enige bezorgdheid bestaan over de toereikendheid van de financiering van het huidige stelsel van rechtsbijstand. De herziening van dit stelsel moet in 2025 zijn voltooid. Over het algemeen blijft het rechtsstelsel efficiënt werken, hoewel de COVID-19-pandemie achterstanden heeft veroorzaakt in 2020 en 2021.

Evenals afgelopen jaar wordt Nederland gezien als een van de minst corrupte landen in de EU en in de wereld. Integriteit is een essentieel onderdeel van het overheidskader. In 2020 is een uitgebreid programma gelanceerd om ondermijnende georganiseerde misdaad te bestrijden met onder meer een holistische aanpak om corruptie te voorkomen, op te sporen en te bestraffen, nadat uit onderzoek was gebleken dat criminelen actief trachten oneigenlijke invloed uit te oefenen op ambtenaren. De capaciteit van de Rijksrecherche en van het Openbaar Ministerie is versterkt met aanvullende financiering. In oktober 2020 is nieuwe wetgeving aangenomen die de screening van politieambtenaren en politie-externen intensificeert. Het is de bedoeling dat verdere wetgeving ter bevordering van de integriteit van volksvertegenwoordigers en bestuurders uiterlijk in maart 2022 ingaat. Er blijft bezorgdheid bestaan over het integriteitskader voor topfuncties binnen de overheidssector, alsook over lobbying, draaideurconstructies en de transparantie van de financiering van politieke partijen.

Nederland kent een aanhoudend grote mediavrijheid. De autoriteiten blijven zich inzetten voor onafhankelijke journalistiek. Daartoe worden subsidies verstrekt uit het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten en uit een aanvullend tijdelijk fonds dat tijdens de COVID-19-pandemie is opgezet voor de lokale media. Het onafhankelijke Commissariaat voor de Media brengt regelmatig verslag uit over media-eigendomsstructuren. Er is echter ruimte voor een uitgebreidere openbaarmaking van informatie over dergelijke structuren. Het wetgevingskader voor de toegang tot informatie wordt gewijzigd om de transparantie van de Rijksoverheid en de toegang tot openbare informatie te verbeteren na vele meldingen van een te trage reactie op of onvolledige beantwoording van informatieverzoeken. De moord op een onderzoeksjournalist, waarnaar momenteel onderzoek wordt gedaan, en toenemende bedreigingen onderstrepen het belang van initiatieven als “PersVeilig”, die journalisten ondersteuning biedt bij het melden van en omgaan met bedreigingen.

Er vinden uitgebreide debatten en gedachtewisselingen plaats over de goede werking van het systeem van checks-and-balances naar aanleiding van een parlementair onderzoeksverslag over de uitvoering van de kinderopvangtoeslag, waarin werd geconstateerd dat de beginselen van de rechtsstaat waren geschonden. Er zijn thans follow-upmaatregelen en -onderzoeken gepland of al gaande. De COVID-19-pandemie blijft hoog op de rechterlijke en wetgevingsagenda staan. Zo is een wet aangenomen die een stevigere rechtsgrondslag voor COVID-19-maatregelen moet bieden, en worden ingrijpende COVID-19-maatregelen voor

de rechter aangevochten. Onafhankelijke autoriteiten blijven een belangrijke rol spelen in het systeem van checks-and-balances, onder meer bij de bescherming van de grondrechten. Het maatschappelijk middenveld blijft open, hoewel er vragen zijn gerezen over een nieuw ontwerp van transparantiewetgeving en over wetgeving die de mogelijkheden verruimt om zogenaamde “radicale organisaties” te verbieden.

I. JUSTITIEEL STELSEL

De rechterlijke macht bestaat uit elf rechtbanken, vier algemene hoven van beroep, twee bijzondere colleges van beroep¹, de Raad van State² en de Hoge Raad. Een onafhankelijke Raad voor de rechtspraak speelt een belangrijke rol bij het waarborgen van de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht en is belast met het bevorderen van de kwaliteit van de rechtspraak en de toewijzing van financiële middelen aan de gerechten³. Kandidaat-rechters worden door de Landelijke Selectiecommissie rechters geselecteerd⁴ en vervolgens voor het leven door de regering benoemd⁵ op voordracht van de minister van Justitie⁶. Het Openbaar Ministerie staat los van het Ministerie van Justitie en Veiligheid, maar valt onder de politieke verantwoordelijkheid van de minister van Justitie. De orde van advocaten is bij wet opgericht. Zij is onafhankelijk van de overheid en wordt uitsluitend gefinancierd uit de jaarlijkse bijdragen van de advocaten⁷. Nederland neemt deel aan het Europees Openbaar Ministerie.

Onafhankelijkheid

Er is onverminderd sprake van een zeer groot vertrouwen in de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht. 77 % van de bevolking en 82 % van de bedrijven geeft aan “redelijk tot zeer veel” vertrouwen te hebben in de onafhankelijkheid van rechtbanken en rechters⁸. Met deze hoge percentages wordt de lijn van de afgelopen jaren doorgetrokken⁹.

Er zijn verdere stappen gezet ter voorbereiding van een grondwetwijziging om de benoemingsprocedure voor de leden van de Hoge Raad te herzien¹⁰. In december 2020 stuurde de regering een ontwerptekst van deze grondwetwijziging voor advies naar de Raad van State. Het doel van de voorgenomen wijziging is de rol van de uitvoerende en de wetgevende macht bij de benoeming van leden van de Hoge Raad verder te beperken, conform de aanbevelingen van de Raad van Europa¹¹. Na een onlineraadpleging over een wetsontwerp, dat beruiste op de aanbeveling van de onafhankelijke Staatscommissie

¹ De Centrale Raad van Beroep en het College van Beroep van het bedrijfsleven.

² De Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State is de hoogste algemene bestuursrechter voor bepaalde zaken. De Raad heeft ook een Afdeling advisering, die adviseert over wetgeving en bestuur.

³ Wet op de rechterlijke organisatie.

⁴ De Landelijke Selectiecommissie rechters is samengesteld uit zes met rechtspraak belaste rechterlijke ambtenaren en zes leden afkomstig van buiten de rechtspraak, waarvan ten minste één rechterlijk ambtenaar afkomstig uit het Openbaar Ministerie en ten minste één advocaat.

⁵ Het benoemingsbesluit wordt vastgesteld bij Koninklijk Besluit, ondertekend door de Koning en medeondertekend door de minister van Justitie en Veiligheid. De minister controleert uitsluitend of de aanvrager voldoet aan de wettelijke vereisten om te worden aangesteld, en de minister heeft tot dusver steeds de voordracht van de Raad voor de rechtspraak gevolgd.

⁶ Wet rechtspositie rechterlijke ambtenaren. De Raad heeft dit gedelegeerd aan de Landelijke Selectiecommissie rechters, bestaande uit rechters, officieren van justitie, advocaten, ambtenaren en onderzoekers. De minister van Justitie en Veiligheid heeft tot dusver de voordracht van de Raad voor de rechtspraak steeds gevolgd.

⁷ Advocatenwet.

⁸ Grafieken 48 en 50, EU-scorebord voor justitie 2021. Wat betreft het vertrouwen in de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht, worden de volgende categorieën onderscheiden: zeer laag (minder dan 30 % van de respondenten geeft het oordeel redelijk tot zeer veel vertrouwen), laag (30-39 %), gemiddeld (40-59 %), groot (60-75 %), zeer groot (meer dan 75 %).

⁹ EU-scorebord voor justitie 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 en 2021.

¹⁰ Verslag van 2020 over de rechtsstaat, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 3.

¹¹ Aanbeveling CM/Rec(2010)12 van het Comité van Ministers van de Raad van Europa, punt 47.

parlementair stelsel¹², zijn bepaalde wijzigingen aangebracht in de ontwerptekst. Het advies van de Raad van State zal openbaar worden wanneer het voorstel naar de Kamer wordt gezonden.

Er zijn vorderingen gemaakt bij de herziening van de benoemingsprocedures voor de leden van de Raad voor de rechtspraak en van het gerechtshof. Op verzoek van de minister van Rechtsbescherming van februari 2020¹³ heeft de Raad van State op 23 september 2020 advies uitgebracht over een mogelijke herziening van de benoemingsprocedures voor leden van de Raad voor de rechtspraak en van het gerechtshof. Hoewel de Raad van State concludeerde dat de huidige benoemingsprocedures voor de Raad voor de rechtspraak en het gerechtshof in overeenstemming zijn met het vereiste van onafhankelijkheid van de rechterlijke macht, raadt hij aan te bezien op welke wijze de betrokkenheid van de bij het gerecht werkzame rechters en gerechtssambtenaren bij de benoeming van bestuurders van hun gerechten kan worden verstevigd. Na een akkoord tussen de Raad voor de rechtspraak, de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak¹⁴ en andere vertegenwoordigers van de rechterlijke macht heeft de Raad voor de rechtspraak voor 2021 en een deel van 2022 een nieuwe benoemingsprocedure voor gerechtshofbestuurders vastgesteld¹⁵. Het akkoord moet rechters meer invloed bieden op de benoeming van bestuurders in hun gerecht, met name door de instelling van een commissie bestaande uit vier rechters, twee bestuurders en twee gerechtssambtenaren, die selectiegesprekken met kandidaten voert en vervolgens één kandidaat aandraagt bij de Raad voor de rechtspraak. Bij stakende stemmen hebben de vier rechters een doorslaggevende stem. Voorts zal de Raad voor de rechtspraak in de zomer van 2021 beginnen met zijn beraadslagingen met de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak en andere vertegenwoordigers van de rechterlijke macht over een mogelijke herziening van de benoemingsprocedure voor leden van de Raad¹⁶. Doel ervan is de invloed van de uitvoerende en de wetgevende macht op de benoeming van de leden van de Raad voor de rechtspraak verder te beperken, conform de aanbevelingen van de Raad van Europa¹⁷.

Kwaliteit

De hervorming van het stelsel van rechtsbijstand zal berusten op de bevindingen van een aantal proefprojecten. De herziening van het rechtsbijstandsstelsel¹⁸ zal volgens de huidige verwachting in 2025 zijn voltooid¹⁹ en zal van start gaan met een aantal proefprojecten die gericht zijn op het bijeenbrengen van beste praktijken bij de voorbereiding

¹² Voor een nadere beschrijving van de inhoud van het voorstel wordt verwezen naar het verslag van 2020 over de rechtsstaat, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 4.

¹³ Verslag van 2020 over de rechtsstaat, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 3.

¹⁴ Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak.

¹⁵ Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak, dossier: *Nieuwe procedure bestuursbenoemingen rechtspraak*, 16 maart 2021.

¹⁶ Verslag van 2020 over de rechtsstaat, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 3-4.

¹⁷ Aanbeveling CM/Rec(2010)12 van het Comité van Ministers van de Raad van Europa, punten 27, 46 en 47.

¹⁸ Verslag van 2020 over de rechtsstaat, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 5.

¹⁹ Input van Nederland voor het verslag van 2021 over de rechtsstaat.

van verdere wetgevingsherzieningen. Wat het huidige stelsel van rechtsbijstand betreft, blijft er bezorgdheid bestaan over de toereikendheid van de beschikbare financiering²⁰.

De digitalisering in het civiel, bestuurs- en strafrecht wordt voortgezet en is zelfs versneld door de COVID-19-pandemie. Er is nog ruimte voor verbetering van de digitalisering van het rechtsstelsel²¹, met name wat betreft de online-publicatie van uitspraken²² en de beschikbaarheid van digitale oplossingen om gerechtelijke procedures in te stellen en te volgen; verschillende initiatieven zijn daarop gericht²³. Wat het strafrecht betreft, werken de rechterlijke macht en het Openbaar Ministerie samen met andere justitiële belanghebbenden aan een digitaal plan. Bij het civiel en het bestuursrecht moet een nieuw digitaliseringsprogramma de rechtspraak digitaal toegankelijk maken voor burgers en beoefenaars van juridische beroepen²⁴. De juridische procedures zullen stapsgewijs worden gedigitaliseerd, te beginnen met nationale belastingzaken en beslagleggingsverzoeken, waarna deze zullen worden uitgebreid tot andere rechtsgebieden. Naar aanleiding van de COVID-19-pandemie heeft de Raad voor de rechtspraak nieuwe regels vastgesteld voor het organiseren van zittingen op afstand, waardoor de rechterlijke instanties hun werkzaamheden konden voortzetten. De huidige regels zijn tot en met 1 augustus 2021 van toepassing en kunnen zo nodig worden verlengd om de werking van de rechtbanken te waarborgen.

De experimentenwet op de rechtspleging zal het mogelijk maken om op grotere schaal proefprojecten op het gebied van de rechtspleging uit te rollen. Na de ontwikkeling van tal van proefprojecten op het gebied van de kwaliteit van de rechtspraak in het kader van het programma “Maatschappelijk effectieve rechtspraak”²⁵ zal na de verwachte inwerkingtreding van de experimentenwet op de rechtspleging²⁶ in de zomer van 2021 de uitrol van kwaliteitsprojecten op grotere schaal mogelijk worden. Dergelijke kwaliteitsprojecten omvatten bijvoorbeeld een experiment met een “schuldenrechter” die de doeltreffendheid van rechterlijke beslissingen moet vergroten door alle zaken van een schuldenaar gelijktijdig te behandelen. Deze benadering waarbij proefprojecten op kleine schaal worden getoetst en vervolgens op grotere schaal worden ingevoerd, kan innovatieve ideeën opleveren om de kwaliteit van het rechtsstelsel te bevorderen²⁷.

Efficiëntie

De COVID-19-pandemie heeft gevolgen gehad voor de efficiëntie van het rechtsstelsel. Door de COVID-19-pandemie is de achterstand in rechtszaken, en met name in strafzaken, in

²⁰ Informatie die is ontvangen in het kader van het landenbezoek aan Nederland, zie ook VN CCPR 2019 en het verslag van 2020 over de rechtsstaat, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 5.

²¹ Verslag van 2020 over de rechtsstaat, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 5-6.

²² Thans nog onder de 5 %.

²³ EU-scorebord voor justitie 2021, grafiek 44. Wat betreft het vertrouwen in de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht, worden de volgende categorieën onderscheiden: zeer laag (minder dan 30 % van de respondenten geeft het oordeel redelijk tot zeer veel), laag (30-39 %), gemiddeld (40-59 %), groot (60-75 %), zeer groot (meer dan 75 %).

²⁴ Basisplan reset digitalisering civiel en bestuur.

²⁵ *Maatschappelijk effectieve rechtspraak*, zie ook het verslag van 2020 over de rechtsstaat, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 6.

²⁶ Experimentenwet rechtspleging.

²⁷ De belanghebbenden hebben echter benadrukt dat de wet niet mag leiden tot omzeiling van het reguliere proces voor de vaststelling van wetten inzake de organisatie van het rechtsstelsel.

2020 en 2021 toegenomen²⁸. De Raad voor de rechtspraak en de gerechtsbesturen hebben speciale maatregelen daartegen getroffen, zoals het verbeteren van videoconferentiefaciliteiten voor rechtszittingen, het benoemen van gepensioneerde rechters als plaatsvervangende rechters en een frequenter gebruik van enkelvoudige kamers. Het is de bedoeling dat de achterstanden die in het strafrechtstelsel door de COVID-19-pandemie zijn ontstaan, eind 2021 zijn weggewerkt²⁹. In het kader daarvan blijft het Openbaar Ministerie gebruikmaken van zijn bevoegdheid om bepaalde strafzaken zelf af te doen³⁰. Naar aanleiding van bezwaren van Kamerleden en van de orde van advocaten kondigde de minister van Rechtsbescherming in november 2020 aan dat verdachten een gratis consult kunnen krijgen bij een advocaat. Daarmee is op 1 april 2021 voor een aantal zaken van start gegaan. Geleidelijk zullen de gratis consulten worden uitgebreid naar alle andere zaken³¹. Aangezien het gebruik van deze bevoegdheden door het Openbaar Ministerie gevolgen kan hebben voor het recht op een eerlijk proces, met name wanneer burgers niet naar behoren worden geïnformeerd³², is een gratis consult met name in dergelijke gevallen van belang.

Het rechtstelsel wordt nog steeds gekenmerkt door een hoge efficiëntie in eerste aanleg, maar de beroepsprocedures duren relatief lang³³. Het rechtstelsel is de afgelopen jaren over de gehele linie gezien in hoge mate efficiënt gebleken³⁴. Procedures in eerste aanleg bij burgerlijke en handelszaken duren kort, namelijk rond de 100 dagen in 2019³⁵. Daarentegen nemen de procedures bij burgerlijke en handelszaken in derde aanleg veel tijd in beslag: in 2019 gemiddeld 459 dagen. De bestuurlijke rechtspleging werkt nog efficiënt in eerste aanleg³⁶, maar de procedures zijn relatief lang in tweede en in derde aanleg³⁷. Het totale afhandelingspercentage in eerste aanleg is nog steeds hoog³⁸, maar bij de bestuurszaken in eerste aanleg is het afhandelingspercentage geleidelijk gedaald tot 94 % in 2019. Dit zou in de toekomst kunnen leiden tot enige achterstand in de bestuurlijke rechtspraak, hoewel het huidige aantal aanhangige zaken beheersbaar lijkt³⁹. Wat de strafrechtspleging betreft, moet een na een evaluatie in 2020 opgesteld nieuw actieplan de efficiëntie verbeteren, met name voor gevallen van gewone delicten en delicten met een grote impact⁴⁰. Hoewel dit kan leiden tot meer efficiëntie en kan helpen bij het wegwerken van achterstanden, benadrukken belanghebbenden dat dergelijke initiatieven niet ten koste mogen gaan van de kwaliteit van de rechtspleging⁴¹.

²⁸ Input van Nederland voor het verslag van 2021 over de rechtsstaat.

²⁹ Input van Nederland voor het verslag van 2021 over de rechtsstaat.

³⁰ Daarbij mag echter geen gevangenisstraf worden opgelegd. Ook mogen de beslissingen worden aangevochten bij de rechter. Zie ook het verslag van 2020 over de rechtsstaat, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 6.

³¹ Antwoord van de minister voor Rechtsbescherming op een Kamervraag van 17 februari 2021.

³² Zie in dat verband: Nationale ombudsman: “Behoorlijke informatieverstrekking is de basis van toegang tot recht — Knelpunten in de informatieverstrekking rondom strafbeschikkingen en sepotbeslissingen”.

³³ Verslag van 2020 over de rechtsstaat, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 6-7.

³⁴ EU-scorebord voor justitie 2013-2021.

³⁵ EU-scorebord voor justitie 2021, grafiek 6.

³⁶ EU-scorebord voor justitie 2021, grafiek 8.

³⁷ EU-scorebord voor justitie 2021, grafiek 9.

³⁸ EU-scorebord voor justitie 2021, grafiek 10.

³⁹ EU-scorebord voor justitie 2021, grafieken 14 en 15.

⁴⁰ Input van Nederland voor het verslag van 2021 over de rechtsstaat.

⁴¹ Informatie die is ontvangen in het kader van het bezoek aan Nederland.

II. CORRUPTIEBESTRIJDING

Verskillende instanties zijn bevoegd om corruptie op te sporen en te vervolgen. De Rijksrecherche⁴² onderzoekt strafbaar gedrag binnen de overheid. De Fiscale Inlichtingen- en Opsporingsdienst (FIOD) is verantwoordelijk voor de opsporing van financiële misdrijven, met inbegrip van buitenlandse en niet-ambtelijke omkoping. Het Landelijk Parket richt zich op binnenlandse ambtelijke omkoping en het Functioneel Parket is verantwoordelijk voor de opsporing van niet-ambtelijke en buitenlandse omkoping. Het Huis voor Klokkenluiders verleent steun en advies aan mensen die bij werkgerelateerde misstanden in de publieke of de particuliere sector aan de bel trekken. Binnen de rechtshandavingsinstanties werken de gespecialiseerde teams voor corruptiebestrijding en inlichtingen onverminderd samen. Het Anti-Corruptie Centrum (ACC) binnen de FIOD speelt een sleutelrol bij de bestrijding van financiële criminaliteit en corruptie. De Wet financiering politieke partijen en wetgeving ter bevordering van de integriteit van volksvertegenwoordigers en bestuurders op decentraal niveau zijn momenteel in behandeling.

Nederland wordt door deskundigen en leidinggegenden in het bedrijfsleven als een van de minst corrupte landen ter wereld gezien. In de corruptieperceptie-index 2020 van Transparency International scoort Nederland 82/100, waarmee het in de Europese Unie op de derde plaats en wereldwijd op de achtste plaats staat⁴³. Deze perceptie is de afgelopen vijf jaar betrekkelijk stabiel⁴⁴ gebleven⁴⁵.

Naar aanleiding van gevallen van infiltratie van de georganiseerde misdaad in de politie en van lekken van politie-informatie is de strijd tegen corruptie en georganiseerde misdaad opgevoerd⁴⁶. In 2020 heeft Nederland een uitgebreid programma gelanceerd om ondermijnende georganiseerde misdaad, inclusief corruptie, te bestrijden. Binnen het ministerie van Justitie en Veiligheid is een directoraat-generaal opgericht dat belast is met de coördinatie van het programma. Dit heeft geleid tot aanvullende financiering ter zake en tot de vorming van een multidisciplinair interventieteam⁴⁷.

Een wetsontwerp heeft tot doel de strijd tegen ondermijnende criminaliteit, waaronder corruptie, op te voeren. Een nieuw wetsvoorstel tot versterking van het wetboek van strafrecht en het wetboek van strafvordering ligt momenteel bij de Tweede Kamer⁴⁸. Doel van het wetsvoorstel is de versterking van de aanpak van ondermijnende criminaliteit, waaronder corruptie, door de maximumstraffen voor diverse ondermijnende misdrijven, zoals

⁴² Als opsporingsdienst valt de Rijksrecherche onder het gezag en de leiding van het College van procureurs-generaal.

⁴³ Transparency International, corruptieperceptie-index 2020 (2021), blz. 2-3. Wat betreft de mate waarin de publieke sector als corrupt wordt gezien, worden de volgende categorieën onderscheiden: gering (score van meer dan 79 onder deskundigen en leidinggegenden in het bedrijfsleven), betrekkelijk gering (score tussen 79-60), betrekkelijk hoog (score tussen 59 en 50) en hoog (scores van minder dan 50).

⁴⁴ In 2015 was de score 84, terwijl de score in 2020 op 82 uitkomt. Bij een mutatie van meer dan 5 punten in de afgelopen vijf jaar is er sprake van een significante stijging of daling, bij een mutatie van 4-5 punten is er sprake van een verbetering of verslechtering en bij een mutatie van 1-3 punten is er sprake van een betrekkelijk stabiele score.

⁴⁵ De Eurobarometer-gegevens over de corruptieperceptie en de ervaringen van burgers en bedrijven, zoals vorig jaar gemeld, worden om de twee jaar geactualiseerd. De meest recente gegevensverzameling is de speciale Eurobarometer 502 (2020) en Flash Eurobarometer 482 (2019).

⁴⁶ Een voorbeeld is het Encrochat-onderzoek.

⁴⁷ Input van Nederland voor het verslag van 2021 over de rechtsstaat.

⁴⁸ Wetsontwerp versterking strafrechtelijke aanpak ondermijnende criminaliteit,

het bedreigen van ambts- en gezagdragers te verhogen. Op 1 oktober 2020 werd een geactualiseerde aanwijzing uitgevaardigd voor de opsporing en vervolging van buitenlandse corruptiezaken door het Openbaar Ministerie⁴⁹ en op 4 september 2020 werd een aanwijzing uitgevaardigd voor hoge schikkingen, waarin is vastgelegd dat bepaalde schikkingen door een tijdelijke onafhankelijke commissie en niet door de Minister van Justitie en Veiligheid moeten worden getoetst⁵⁰.

Het institutionele kader om corruptie te voorkomen en te bestrijden, is onverminderd solide met een nauwe samenwerking tussen de rechtshandhavingsinstanties. Gespecialiseerde corruptiebestrijdingsteams en inlichtingeneenheden binnen de FIOD en het Openbaar Ministerie werken samen bij opsporingszaken. Het ACC binnen de FIOD speelt een sleutelrol in de bestrijding van financiële criminaliteit en corruptie. De Rijksrecherche heeft aanvullende middelen gekregen waarmee de opsporingscapaciteit van zowel de Rijksrecherche als het Openbaar Ministerie zal worden uitgebreid⁵¹. De Encrochat-onderzoeken, die belangrijke informatie hebben opgeleverd bij de identificatie, opsporing en vervolging van criminele netwerken⁵², hebben ook mogelijke corruptie binnen de politie blootgelegd. Bij het onderzoek is ook ontdekt dat criminelen actief op zoek zijn naar corrupte ambtenaren en andere organisaties⁵³. Het Encrochat-onderzoek heeft geleid tot verhoogde waakzaamheid en een scherper oog voor ondermijnende criminaliteit en tot de oprichting van een team dat corruptie binnen de politie opspoort. Dit team staat onder leiding van de Rijksrecherche en wordt ondersteund door rechercheurs van de Landelijke Eenheid⁵⁴. De Rijksrecherche draagt ook bij tot preventie door de aandacht te vestigen op specifieke corruptierisico's bij overheidsinstellingen die zij heeft onderzocht. Naast het doen van onderzoek zet de Rijksrecherche ook steeds vaker haar expertise in om advies te verlenen in het kader van de bestrijding en voorkoming van integriteitsschendingen.

Er worden stappen gezet om corruptie binnen de politie en de overheid in het algemeen beter te voorkomen, op te sporen en te onderzoeken. Bij de Rijksrecherche komen er per jaar gemiddeld vijftig gevallen binnen van corruptie of van lekken van gevoelige informatie door politiefunctionarissen of ambtenaren. In oktober 2020 is nieuwe wetgeving aangenomen die de screening van politieagenten en politie-externen vóór hun benoeming en tijdens hun werkzaamheden uitbreidt en die naar verwachting eind 2021 onverkort zal zijn ingevoerd⁵⁵. De screening wordt nu opgezet bij de politie en de intensiteit van de screening gaat afhangen van de integriteitsrisico's die aan de functie verbonden zijn.

Het ACC binnen de FIOD bleef een belangrijke rol spelen bij de bestrijding van corruptie en financiële criminaliteit. Dit geldt met name voor gevallen van omkoping van buitenlandse ambtenaren en niet-ambtenaren, zowel intern als internationaal. Het ACC binnen de FIOD heeft gemeld dat er momenteel dertig strafrechtelijke onderzoeken naar corruptie lopen die betrekking hebben op niet-ambtelijke en buitenlandse omkoping⁵⁶.

⁴⁹ Aanwijzing opsporing en vervolging buitenlandse corruptie.

⁵⁰ Aanwijzing hoge transacties. Op dit moment vindt er een consultatie plaats over nieuwe wetgeving.

⁵¹ Input van Nederland voor het verslag van 2021 over de rechtsstaat.

⁵² Het onderzoek heeft tot dusver onder meer geleid tot de arrestatie van meer dan honderd verdachten. Zie ook Europol: *Dismantling of an Encrypted Network sends Shockwaves through Organised Crime Groups across Europe*.

⁵³ Politie: *Nieuw researchteam voor corruptieonderzoeken "Encrochat"*.

⁵⁴ Kamerbrief over de evaluatie van integriteitsonderzoeken bij de politie.

⁵⁵ Input van Nederland voor het verslag van 2021 over de rechtsstaat.

⁵⁶ Input landenmissie — FIOD.

Verschillende van deze onderzoeken richten zich ook op de rol van Nederlandse financiële dienstverleners. Het ACC binnen de FIOD werkte ook samen met andere instanties, zoals de Rijksrecherche, die gevallen van overheids corruptie onderzoekt. Dit institutionele kader dat door het ACC binnen de FIOD en door het Functioneel Parket is opgezet, is de afgelopen tien jaar verbeterd en door de OESO positief beoordeeld vanwege de capaciteit van de gespecialiseerde corruptiebestrijdingsteams om buitenlandse omkopingszaken te onderzoeken en te vervolgen⁵⁷.

De Tweede Kamer heeft in 2020 een gedragscode aangenomen en een toezichtstelsel met betrekking tot aangiftevereisten ingevoerd. De gedragscode voor de leden van de Tweede Kamer heeft betrekking op de onafhankelijkheid van Kamerleden, op giften en gunsten, op registratieverplichtingen, op het gebruik van vertrouwelijke informatie en op het reglement van orde. Op 1 april 2021 is regelgeving in werking getreden waarbij een onafhankelijk College van onderzoek integriteit is ingesteld dat tot taak heeft om klachten aangaande schending van de gedragscode door Kamerleden te behandelen en de Kamer te adviseren over eventuele sancties⁵⁸. Op 30 maart 2021 zijn geactualiseerde integriteitsrichtsnoeren voor politieke ambtsdragers met modelgedragscodes voor volksvertegenwoordigers en voor bestuurders vastgesteld⁵⁹.

In de Tweede Kamer zal worden gedebatteerd over nieuwe wetgeving ter bevordering van de integriteit van volksvertegenwoordigers en bestuurders op decentraal niveau. Het wetsvoorstel schrijft onder meer een gedragscode⁶⁰ voor als verplichte eis voor bestuurders bij decentrale overheden en voorziet in een toezichtstelsel met betrekking tot de aangiftevereisten. Daaronder valt ook een verplichte risicoanalyse integriteit voor dergelijke bestuurders⁶¹.

De bevordering van integriteit in het kader van de strijd tegen corruptie vindt plaats via het Platform corruptiebestrijding, dat wordt beheerd door het Ministerie van Justitie en Veiligheid. Het is gericht op het bevorderen van bewustwording en gezamenlijke actie in de strijd tegen nationale en internationale corruptie door kennis en informatie doeltreffender uit te wisselen. De deelnemers aan het platform zijn overheidsmedewerkers van verschillende ministeries en organisaties die corruptie aanpakken. Door de COVID-19-pandemie is het in de afgelopen 18 maanden niet mogelijk geweest om bijeen te komen. Sinds 2020 streeft elk ministerie naar meer transparantie door informatie te publiceren over inbreuken op de integriteit die zich intern hebben voorgedaan, met een korte beschrijving van de soort inbreuk en de opgelegde sanctie. Daarnaast wordt momenteel een (extern) onderzoek uitgevoerd naar de risico's van en weerbaarheid tegen ondermijnende criminaliteit en ambtelijke en niet-ambtelijke corruptie, en wel op de luchthaven Schiphol en de haven van Rotterdam. Uit het onderzoek moet blijken of het Nederlandse beleid inzake de voorkoming en bestrijding van corruptie op de mainports toereikend is. De onderzoeksresultaten worden in de eerste helft van 2022 verwacht.

⁵⁷ Netherlands — OECD Anti-Bribery Convention Phase 4 Monitoring Report.

⁵⁸ Input van Nederland voor het verslag van 2021 over de rechtsstaat.

⁵⁹ Handreiking integriteit van politieke ambtsdragers bij provincies, gemeenten en waterschappen.

⁶⁰ Gedragscode voor de leden van de Tweede Kamer.

⁶¹ Input van Nederland voor het verslag van 2021 over de rechtsstaat. Het is de bedoeling dat de nieuwe wetgeving in maart 2022 ingaat.

Er blijft bezorgdheid bestaan over het integriteitskader voor topfuncties in de publieke sector, met name vanwege het niet-bindende karakter ervan⁶². Volgens informele regels van de gedragscode voor ministers en staatssecretarissen wordt van hen verwacht dat zij integer zullen handelen. Bovendien mogen voormalige hoge ambtenaren niet lobbyen bij hun vroegere ministerie, en mogen voormalige bewindspersonen gedurende twee jaar na hun aftreden niet lobbyen voor hun vroegere ministerie⁶³. Het kader blijft echter vrij beperkt, zoals ook de Groep van Staten tegen Corruptie (Greco) in haar beoordeling heeft opgemerkt, namelijk dat de weinige en beperkte maatregelen die in Nederland van kracht zijn, ontoereikend lijken⁶⁴. Nederland beschikt sinds 2012 over een vrijwillig en openbaar lobbyistenregister voor de Tweede Kamer. Het lobbyistenregister wordt regelmatig bijgewerkt en bevat informatie over de lijst van entiteiten met een toegangspas voor de Kamer. Om een vaste toegangspas voor de Kamer te krijgen, moet een lobbyist als organisatie geregistreerd staan. Er is echter geen monitoring- of handhavingsmechanisme voor de contacten tussen lobbyisten en ambtsdragers of ambtenaren. In dit verband heeft de Greco aanbevolen om te voorzien in regels en richtsnoeren voor de contacten tussen topfuncties en lobbyisten en om de transparantie ten aanzien van contacten en onderwerpen te vergroten⁶⁵.

De wetgeving inzake de financiering van politieke partijen wordt momenteel herzien. Wat de financiering van politieke partijen betreft, bestaat het rechtskader uit wetten voor de subsidiëring van politieke partijen, terwijl de administratie van politieke partijen geen informatie bevat over de financiering van de partij in kwestie en over de financiering van kandidaten op decentraal niveau⁶⁶. De Wet financiering politieke partijen wordt naar verwachting vervangen door de Wet op de politieke partijen, die thans in behandeling is bij de Kamer. De herziene wetgeving moet het functioneren en de organisatie van politieke partijen beschermen tegen buitenlandse beïnvloeding.

De evaluatie van de Wet Huis voor Klokkenluiders heeft in 2020 plaatsgevonden⁶⁷. Het Huis voor Klokkenluiders is het centrale meldpunt en de centrale onderzoekinstantie waar klokkenluiders uit de publieke en de private sector misstanden kunnen melden. De Wet Huis voor Klokkenluiders is door een onafhankelijk onderzoeksbureau aan een evaluatie onderworpen⁶⁸. Volgens de evaluatie is de rechtsbescherming van klokkenluiders voor verdere verbetering vatbaar. Bijgevolg zal de wetgeving worden gewijzigd⁶⁹. Van het Huis wordt verwacht dat het aan de klokkenluiders advies verleent en een onafhankelijk onderzoek instelt. In 2020 voltooide het Huis voor Klokkenluiders drie grote onderzoeken en publiceerde het eindrapporten over die onderzoeken. Voorts hebben de meldingsmechanismen en klokkenluidersbeschermingskaders van Nederlandse bedrijven en

⁶² Verslag van 2020 over de rechtsstaat, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 10.

⁶³ Er zijn echter uitzonderingen op dit verbod: voormalige bewindspersonen die na hun aftreden werkzaam zijn in het bedrijfsleven, mogen leiding geven aan of deel uitmaken van een door hun voormalige ministerie georganiseerde handelsdelegatie — vijfde evaluatieronde Greco: evaluatierapport, blz. 20.

⁶⁴ Vijfde evaluatieronde Greco: evaluatierapport, blz. 2.

⁶⁵ Vijfde evaluatieronde Greco: evaluatierapport, blz. 16.

⁶⁶ Bijdrage van het Nederlandse Helsinki-comité aan het verslag van 2021 over de rechtsstaat.

⁶⁷ Verslag van 2020 over de rechtsstaat, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland.

⁶⁸ Eindrapport evaluatie Wet Huis voor klokkenluiders.

⁶⁹ Input van Nederland voor het verslag van 2021 over de rechtsstaat.

overheidsinstanties, zoals de OESO heeft opgemerkt, niet bijgedragen tot de opsporing van buitenlandse omkoping in Nederland⁷⁰.

Vooraf aan het begin van de COVID-19-pandemie had de epidemie een grote impact op strafrechtelijke onderzoeken, wat tot vertragingen leidde. Volgens de autoriteiten waren bepaalde activiteiten zoals invallen, het horen van verdachten en getuigen en observaties enkele maanden niet of slechts in aangepaste vorm mogelijk. De handhaving van de wet werd ook beïnvloed door het feit dat slechts beperkte zittingen in de rechtbanken werden georganiseerd⁷¹. Daarnaast onderzocht de FIOD diverse fraudegevallen die verband hielden met de COVID-19-pandemie. Dit heeft geleid tot diverse strafrechtelijke onderzoeken en vervolgingen in verband met fraude (beschermingsmiddelen, frauduleuze gezondheidscertificaten en misbruik van overheidssubsidies)⁷². Daarnaast hebben de autoriteiten gemeld dat de mogelijkheid bestaat dat de internationale reikwijdte van onderzoek naar buitenlandse omkoping verder wordt beperkt als gevolg van de COVID-19-maatregelen⁷³.

III. PLURIFORMITEIT EN VRIJHEID VAN DE MEDIA

Het rechtskader betreffende de pluriformiteit van de media is gestoeld op grondwettelijke en wettelijke waarborgen. Het recht op informatie is vastgelegd in de grondwet. Het Commissariaat voor de Media is de onafhankelijke regulerende instantie voor audiovisuele mediadiensten die toezicht houdt op de naleving van de Mediawet. Journalist werd in de context van de COVID-19-pandemie als een van de essentiële beroepen aangemerkt⁷⁴. Het land blijft een hoge mate van mediavrijheid en bescherming van journalisten genieten⁷⁵.

De reikwijdte van de toezichthoudende activiteiten van de regulerende instantie is uitgebreid na de omzetting van de richtlijn audiovisuele mediadiensten. De middelen waarover de instantie beschikt lijken toereikend te blijven om haar taken naar behoren uit te voeren⁷⁶. Voorts worden de voorwaarden voor de benoeming van de leden van de collegiale organen momenteel aangepast⁷⁷ om de garanties van onafhankelijkheid te versterken⁷⁸.

Verschillende zelfregulerende instanties zorgen voor de toepassing van journalistieke normen. Naast de Raad voor de Journalistiek⁷⁹, een zelfregulerend orgaan dat bevoegd is om klachten over journalistiek werk te behandelen, zijn er een ombudsman voor de publieke omroepen en verschillende ombudsmannen voor nationale en regionale kranten die journalistiek werk beoordelen en klachten behandelen⁸⁰.

⁷⁰ OESO (2021): Implementing the OECD Anti-Bribery Convention. Phase 4 Report: Netherlands, blz. 21.

⁷¹ Input van Nederland voor het verslag van 2021 over de rechtsstaat.

⁷² Zie Jaarbericht FIOD 2020, Opsporend Nederland samen sterk in de fraudebestrijding.

⁷³ Informatie die is ontvangen in het kader van het bezoek aan Nederland.

⁷⁴ Commissariaat voor de Media (2020), Mediamonitor 2020, blz. 6.

⁷⁵ Nederland staat in de jaarlijkse wereldpersvrijheidsindex van Verslaggevers Zonder Grenzen op de zesde plaats in de wereld en op de vierde plaats in de EU. De laatste jaren is de situatie iets verslechterd, want Nederland is sinds 2016 vier plaatsen gedaald.

⁷⁶ In de context van het bezoek aan Nederland ontvangen informatie.

⁷⁷ Wijziging van de Mediawet 2008.

⁷⁸ Verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over de situatie van de rechtsstaat in Nederland.

⁷⁹ Zoals vermeld in het verslag over de rechtsstaat 2020.

⁸⁰ Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2021.

Er zijn uitdagingen geconstateerd op het gebied van de transparantie over media-eigendom en mediaconcentratie. Er is beperkte regelgeving over de openbaarmaking van details inzake media-eigendom, zoals gerapporteerd in de Monitor voor de pluriformiteit van de media 2021⁸¹, die het risico op dit gebied als middelgroot beoordeelt. Informatie over eigendomsstructuren, die niet noodzakelijkerwijs de uiteindelijk begunstigden omvatten⁸², wordt aan het publiek verstrekt via de door het Commissariaat voor de Media gepubliceerde Mediamonitor. De sector nieuwsmedia wordt gekenmerkt door een hoge marktconcentratie, zoals blijkt uit de Monitor voor de pluriformiteit van de media 2021⁸³.

De regering is de media tijdens de pandemie te hulp geschoten. Tijdens de COVID-19-pandemie zijn de reclame-inkomsten ondanks de toename van de vraag naar nieuws gedaald, met name voor lokale media⁸⁴. De journalistiek wordt nog steeds gesteund via speciale fondsen⁸⁵, en daarnaast is een tijdelijk fonds opgezet voor lokale media die door de COVID-19-pandemie getroffen zijn⁸⁶. Journalisten werden vrijgesteld van de wegens COVID-19 geldende reisbeperkingen, zodat zij gebeurtenissen konden blijven volgen en uit de eerste hand verslag konden blijven doen.

Nieuwe wetgeving moet zorgen voor betere toegang tot informatie. Bij twee derde van de in 2020 ingediende verzoeken om toegang tot informatie werden vertragingen en onvolledige antwoorden gerapporteerd⁸⁷, zoals blijkt uit de Monitor voor de pluriformiteit van de media, die het risico op het gebied van het recht op toegang tot informatie als middelgroot beoordeelt. Dit is ook bevestigd door belanghebbenden⁸⁸. Het juridische kader wordt momenteel herzien om de transparantie van de overheid te verbeteren en betere toegang tot openbare informatie te bieden⁸⁹. Belanghebbenden zijn ingenomen met de wijzigingen, maar melden nog meer gebieden die voor verbetering vatbaar zijn⁹⁰. Een van de wijzigingen is de oprichting van een onafhankelijk adviescomité⁹¹, dat in geval van klachten zou bemiddelen tussen journalisten en autoriteiten⁹².

Er wordt een toename gemeld van bedreigingen en geweld tegen journalisten. Volgens de Monitor voor de pluriformiteit van de media 2021 heeft de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid journalisten in 2020 voor het eerst genoemd als doelwit van ernstige bedreigingen en agressie⁹³. Het platform voor de bescherming van de journalistiek en de veiligheid van journalisten van de Raad van Europa heeft onlangs vijf waarschuwingsberichten gepubliceerd. De meest recente betreffen de moord op

⁸¹ Monitor voor de pluriformiteit van de media 2021, landverslag Nederland, blz. 10.

⁸² Ibid, blz. 10.

⁸³ De Monitor voor de pluriformiteit van de media 2021 (landverslag Nederland, blz. 10) meldt dat twee spelers 90 % van de dagbladmarkt in handen hebben; voorts hebben de drie grootste televisie-aanbieders een marktaandeel van 74 %, terwijl de drie grootste spelers op de radiomarkt een marktaandeel van 73 % hebben.

⁸⁴ Commissariaat voor de Media (2020), Mediamonitor 2020, blz. 35-36; zie ook Monitor voor de pluriformiteit van de media 2021, landverslag Nederland, blz. 10.

⁸⁵ Stimuleringsfonds voor de Journalistiek; Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten.

⁸⁶ Beleidsregel van het stimuleringsfonds voor de journalistiek van 1 maart 2021.

⁸⁷ Monitor voor de pluriformiteit van de media 2021, landverslag Nederland, blz. 8.

⁸⁸ In de context van het bezoek aan Nederland ontvangen informatie.

⁸⁹ Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2021.

⁹⁰ NVJ (2021), Belangenorganisaties roepen Eerste Kamer op de nieuwe Woo te steunen.

⁹¹ Villamedia (2021), Belangenorganisaties aan Eerste Kamer: red minstens deze punten in nieuwe Woo.

⁹² Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2021.

⁹³ Monitor voor de pluriformiteit van de media 2021, landverslag Nederland, blz. 9.

onderzoeksjournalist Peter R. de Vries⁹⁴ en de afgelasting van een tv-programma als gevolg van een ernstige dreiging tegen de redactie; de andere hebben betrekking op een aanval op een fotograaf, aanvallen op de fysieke veiligheid en integriteit van journalisten in verschillende delen van het land en online pesten en intimidatie⁹⁵. Op het platform Mapping Media Freedom zijn verdere aanvallen en intimidaties gemeld⁹⁶. Dit werd ook bevestigd door belanghebbenden tijdens het landenbezoek. Voorts is bezorgdheid gerezen over de bescherming van bronnen tegenover de inlichtingendiensten⁹⁷, maar de Nederlandse autoriteiten hebben verduidelijkt dat toestemming van de rechter nodig is om onderzoeksbevoegdheden te gebruiken wanneer dergelijk gebruik kan leiden tot het verkrijgen van gegevens over de bronnen van journalisten⁹⁸.

Nederland blijft zijn kader voor de bescherming van journalisten versterken⁹⁹. Journalisten maken steeds vaker gebruik van PersVeilig, het project om bedreiging van en geweld en agressie tegen journalisten tegen te gaan, een gezamenlijk initiatief van het Openbaar Ministerie, de politie, het Nederlands Genootschap van Hoofdredacteuren en de Nederlandse Vereniging van Journalisten¹⁰⁰. Het project voorziet in maatregelen als het geven van hogere prioriteit door de politie en het Openbaar Ministerie aan geweld tegen journalisten, alsook preventieve maatregelen tegen agressie en geweld. In 2021 is het protocol (een reeks afspraken inzake onderzoek en vervolging tussen de politie en het Openbaar Ministerie in geval van agressie tegen journalisten) herzien en zijn verschillende verbeteringen voorgesteld. Hierbij gaat het onder meer om betere behandeling van klachten van journalisten door de politie en het Openbaar Ministerie (OM), betere informatieverstrekking over de bevoegdheden van de politie en het OM, bewustmakingsacties onder journalisten over de manier waarop het protocol kan helpen, alsook betere communicatie tussen de politie en het OM. Verdere verbeteringen beogen beter rekening te houden met de situatie van freelancejournalisten¹⁰¹.

⁹⁴ De zaak wordt momenteel onderzocht.

⁹⁵ Platform voor de bescherming van de journalistiek en de veiligheid van journalisten van de Raad van Europa – Nederland (zie ook het op het platform van de Raad van Europa gepubliceerde antwoord van de Nederlandse autoriteiten, waarin met name wordt gewezen op de nauwe samenwerking tussen de politie, het Openbaar Ministerie, de Nederlandse Vereniging van Journalisten en het Nederlands Genootschap van Hoofdredacteuren om de coördinatie en communicatie bij de aanpak van dergelijke kwesties te verbeteren). De toename van de bedreigingen en het geweld tegen journalisten wordt ook aan de orde gesteld in de bijdrage van het Nederlandse Helsinki-comité aan het verslag over de rechtsstaat 2021.

⁹⁶ Mapping Media Freedom - Nederland.

⁹⁷ Het platform voor de bescherming van de journalistiek en de veiligheid van journalisten van de Raad van Europa heeft een waarschuwingsbericht gepubliceerd over de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten van juli 2017, waarin melding wordt gemaakt van mededelingen van overheidsorganen die toezicht houden op de Nederlandse inlichtingendiensten dat informatie over journalisten en/of hun bronnen in handen zijn gekomen van entiteiten binnen de inlichtingendiensten die niet de bevoegdheid hadden om toegang te krijgen tot dergelijke informatie.

⁹⁸ Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2021; zie ook de beoordeling van het verslag over de rechtsstaat 2020 door de Nederlandse regering.

⁹⁹ Verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over de situatie van de rechtsstaat in Nederland, blz. 12-13.

¹⁰⁰ Bijdrage van het Nederlandse Helsinki-comité voor het verslag over de rechtsstaat 2021.

¹⁰¹ Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2021; de herzienings- en verbeteringsvoorstellen worden uiteengezet in de brief van het ministerie van Justitie en Veiligheid aan de Voorzitter van de Tweede Kamer, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/03/31/tk-functioneren-protocol-persveilig>.

IV. ANDERE INSTITUTIONELE KWESTIES IN VERBAND MET CONTROLES EN WAARBORGEN

Nederland heeft een tweekamerstelsel, waarbij ontwerpwetgeving ex ante constitutioneel wordt getoetst. De Staten-Generaal bestaan uit de Eerste Kamer en de Tweede Kamer. Wetsontwerpen kunnen worden ingediend door de regering en door de leden van de Tweede Kamer. De Raad van State brengt advies uit over wetsontwerpen. Onafhankelijke instanties en het maatschappelijk middenveld spelen een belangrijke rol in het stelsel van controles en waarborgen.

Er vinden uitvoerige debatten plaats over de goede werking van het stelsel van controles en waarborgen. Dit is een gevolg van het parlementair onderzoeksverslag over de toeslagenaffaire, die leidde tot de val van het kabinet in januari 2021. Na eerdere verslagen van andere entiteiten¹⁰² heeft een parlementaire ondervragingscommissie op 17 december 2020 haar verslag uitgebracht¹⁰³, waarin werd geconcludeerd dat bij de uitvoering van het systeem van kinderopvangtoeslagen beginselen van de rechtsstaat waren geschonden. In het verslag werd geconstateerd dat de uitvoering van een stelsel van toeslagen voor kinderopvang ertoe had geleid dat een groot aantal burgers de door hen ontvangen toeslagen volledig moesten terugbetalen als gevolg van vermeende onregelmatigheden¹⁰⁴. In het verslag werd geconcludeerd dat de wetgever wetten had aangenomen die geen ruimte lieten voor billijke interpretatie in individuele gevallen, dat de uitvoerende macht door haar focus op fraudebestrijding ten onrechte een groot aantal burgers als fraudeurs had beschouwd en dat de bestuursrechtspraak deze interpretatie van de wet tot oktober 2019 had bevestigd, en werd een beroep gedaan op alle staatsmachten om bij zichzelf te rade te gaan hoe dergelijke situaties in de toekomst kunnen worden voorkomen. Het verslag kwam ook tot de conclusie dat het kabinet de Tweede Kamer onvoldoende had geïnformeerd en dat er belemmeringen waren voor de informatievoorziening over overheidsactiviteiten. In de tussentijd heeft de Tweede Kamer de Commissie van Venetië van de Raad van Europa om advies gevraagd over de werking van het stelsel van controles en waarborgen in deze zaak en over de vraag of aanvullende waarborgen nodig zijn binnen de bestuursrechtspraak. Naar aanleiding van het verslag hebben de autoriteiten de slachtoffers onmiddellijk compensatie toegekend¹⁰⁵. Met betrekking tot deze affaire zal ook een parlementaire enquête¹⁰⁶ worden gehouden, waarvoor de verhoren naar verwachting in de zomer van 2022 zullen plaatsvinden. Het werk van de parlementaire ondervragingscommissie, de antwoorden van de betrokken institutionele actoren en de voortdurende debatten illustreren hoe het stelsel van controles en waarborgen heeft gewerkt, al vergde het tijd eer de situatie werd opgelost¹⁰⁷.

De Raad van State houdt zich ook bezig met de follow-up van de debatten over de goede werking van het stelsel van controles en waarborgen, zowel wat betreft zijn

¹⁰² In de periode 2017-2020 door de Nationale Ombudsman, de Adviescommissie uitvoering toeslagen en de Auditdienst Rijk.

¹⁰³ Ongekend Onrecht.

¹⁰⁴ In het verslag werd opgemerkt dat de betrokkenen door deze praktijk in grote financiële problemen kwamen.

¹⁰⁵ De overheid heeft ook de private schulden van gedupeerden in deze zaak overgenomen. Zie staatssecretaris van Financiën, Toeslagen en Douane, Update van de zesde voortgangsrapportage kinderopvangtoeslag en beantwoording Kamervragen, 25 mei 2021.

¹⁰⁶ De parlementaire enquête is het zwaarste middel waarover de Tweede Kamer beschikt om het overheidsoptreden te controleren.

¹⁰⁷ Ook gelet op het feit dat het verslag van de Ombudsman al in augustus 2017 was verschenen. Zie het verslag van de Nationale Ombudsman van 9 augustus 2017: Geen powerplay maar fair play.

gerechtelijke taak als ten aanzien van het wetgevingsproces. In het licht van het parlementaire onderzoeksverslag, dat ook betrekking had op de bestuursrechtspraak, heeft de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State aangekondigd een proces van zelfreflectie te starten¹⁰⁸. Tijdens dit proces zal de Raad van State zich bezinnen op zijn rol in de toeslagenaffaire. Ook zullen andere gevallen aan de orde komen waarin de rechtsbescherming zou kunnen worden verbeterd. Voorts heeft de Raad van State een brief aan de minister-president gestuurd met aanbevelingen over de verbetering van het wetgevingsproces en de wetgevingskwaliteit¹⁰⁹. Aanbevolen wordt onder meer nieuw wetgevingsbeleid te maken, meer tijd en aandacht te besteden aan het behandelen van wetgeving in beide Kamers, en uitvoeringsinstanties meer bij het wetgevingsproces te betrekken. In zijn verslag van april 2020 over “Een sterkere rechtsstaat” heeft de Raad voor het Openbaar Bestuur aanbevolen meer aandacht te besteden aan de kwaliteit van het wetgevingsproces en de onderzoeks- en ondersteuningscapaciteit voor Kamerleden te versterken¹¹⁰.

In het parlement wordt gedebatteerd over een nieuwe Wet open overheid. Op 26 januari 2021 heeft de Tweede Kamer de nieuwe Wet open overheid aangenomen¹¹¹, die bedoeld is om het overheidsoptreden transparanter te maken. De wet is momenteel in behandeling in de Eerste Kamer. Door de toeslagenaffaire, die leidde tot kritiek over een gebrek aan transparantie, kwam het debat over de nieuwe wet in een stroomversnelling¹¹². De nieuwe wet zou in de plaats komen van de huidige Wet openbaarheid van bestuur¹¹³ en zou actieve bekendmaking van overheidsinformatie verplicht stellen, anders dan in het huidige systeem van bekendmaking op verzoek. Bij de nieuwe wet zou ook een permanent onafhankelijk adviescollege openbaarheid en informatiehuishouding worden opgericht¹¹⁴. Hoewel de aanneming van deze nieuwe wetgeving de toegang tot overheidsinformatie verder zou vergemakkelijken, melden belanghebbenden dat naast het toepasselijke juridische kader nog verdere verbeteringen nodig zijn om tijdig en volledig antwoord te krijgen op verzoeken om informatie¹¹⁵.

Er is een tijdelijke wet maatregelen covid-19 aangenomen om de beperkingen in verband met COVID-19 van een stevigere rechtsgrondslag te voorzien. In de eerste fase van de COVID-19-pandemie zijn maatregelen genomen via noodverordeningen op grond van de bestaande Wet publieke gezondheid en de Wet veiligheidsregio's, waarbij de regio's en gemeenten veel speelruimte kregen om hun eigen maatregelen te nemen. Het parlement bleef met schriftelijke of digitale middelen doorwerken, en er werden nog steeds debatten gehouden, zij het minder vaak. In mei 2020 adviseerde de Raad van State dat de lange duur van de crisissituatie een stevigere rechtsgrondslag noodzakelijk maakte¹¹⁶. Volgens de

¹⁰⁸ Raad van State, Programma van reflectie van de Afdeling bestuursrechtspraak.

¹⁰⁹ Raad van State, Aanbevelingen ter bevordering van de wetgevingskwaliteit, 19 april 2021.

¹¹⁰ Raad voor het Openbaar Bestuur, Een sterkere rechtsstaat, april 2020.

¹¹¹ Wet open overheid.

¹¹² De parlementaire ondervragingscommissie was ook van oordeel dat het kabinet de Tweede Kamer onvoldoende had geïnformeerd en dat er belemmeringen waren voor de toegang tot informatie over overheidsactiviteiten.

¹¹³ Wet openbaarheid van bestuur. Verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over de situatie van de rechtsstaat in Nederland.

¹¹⁴ Dit college zou bevoegd zijn om klachten van journalisten over toegang tot informatie te behandelen en om te bemiddelen in geschillen met overheidsorganen.

¹¹⁵ In de context van het bezoek aan Nederland ontvangen informatie.

¹¹⁶ Voorlichting W04.20.0139/I/Vo van de Raad van State van 25 mei 2020, zie ook het verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over de situatie van de rechtsstaat in Nederland, blz. 14.

tijdelijke wet maatregelen covid-19, die sinds 1 december 2020 van kracht is, worden ontwerpmaatregelen één week voordat zij van kracht worden aan het parlement voorgelegd¹¹⁷. Tijdens die week kan de Tweede Kamer besluiten de maatregel te verwerpen. De wet vervalt automatisch op 1 september 2021, tenzij het kabinet besluit de wet te verlengen¹¹⁸. Het ontwerpbesluit om de tijdelijke wet te verlengen, wordt voordat het in werking treedt, voorgelegd aan het parlement, dat kan besluiten de verlenging te verwerpen.

Door veel publiciteit omgeven COVID-19-maatregelen zijn door de rechter geschrapt voordat ze in hoger beroep toch werden bevestigd. Op 16 februari 2021 oordeelde de rechtbank Den Haag dat de nationale avondklok onwettig was gezien het ontbreken van de juiste rechtsgrondslag. Op dezelfde dag heeft het gerechtshof Den Haag voorlopige maatregelen gelast waardoor de avondklok van kracht kon blijven tot de definitieve uitspraak in hoger beroep. Nadat het parlement op 19 februari 2021 een spoedwet voor een nieuwe avondklok had aangenomen, oordeelde het gerechtshof op 26 februari 2021 dat de oorspronkelijke avondklok toch op de juiste rechtsgrondslag berustte.

Onafhankelijke instanties blijven een belangrijke rol spelen in het stelsel van controles en waarborgen¹¹⁹. De Ombudsman¹²⁰ blijft een belangrijke rol spelen in het stelsel van controles en waarborgen, door niet-bindende adviezen over handelingen van de overheid uit te brengen en klachten van burgers te onderzoeken, maar ook door uit eigen beweging verslagen uit te brengen. Wanneer de Ombudsman aanbevelingen doet, moet de overheid reageren en redenen geven als zij besluit geen gevolg te geven aan de aanbevelingen. Hoewel de Ombudsman bij de uitoefening van zijn taak niet te maken heeft met significante belemmeringen¹²¹, heeft hij kritiek geuit op het feit dat het kabinet geen gevolg heeft gegeven aan de in zijn verslag van 2017 over de toeslagenaffaire gedane aanbevelingen (zie hierboven)¹²². De Ombudsman is een project gestart over de wijze waarop kan worden gezorgd voor effectieve opvolging van zijn aanbevelingen, wat heeft geleid tot een structurele aanpak bij de monitoring van de uitvoering van zijn aanbevelingen¹²³. Voorts heeft het Nederlandse College voor de Rechten van de Mens in december 2020 opnieuw de A-status gekregen van de Internationale Alliantie van Mensenrechteninstituten (GANHRI)¹²⁴. GANHRI beveelt het College onder meer aan te blijven pleiten voor de nodige financiering om een breder scala aan prioriteiten te kunnen aanpakken, waaronder de rechten van migranten en de lhbt-gemeenschap¹²⁵.

Het maatschappelijk middenveld blijft open¹²⁶, al rijzen vragen over nieuwe ontwerpwetgeving inzake transparantie. Hoewel Nederland wordt beschouwd als een land

¹¹⁷ De wet voorziet in een uitzondering wanneer de volksgezondheid acuut gevaar loopt; in dat geval kunnen maatregelen direct in werking treden.

¹¹⁸ Het kabinet kan besluiten de toepassing van de wet te verlengen bij aanhoudende directe dreiging van een epidemie.

¹¹⁹ Verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over de situatie van de rechtsstaat in Nederland, blz. 14.

¹²⁰ De Nationale Ombudsman is een Hoog College van Staat, verankerd in de grondwet en onafhankelijk.

¹²¹ In de context van het bezoek aan Nederland van de Nationale Ombudsman ontvangen informatie.

¹²² Nationale Ombudsman, verslag van 9 augustus 2017: Geen powerplay maar fair play.

¹²³ Van de Bunt Adviseurs, Onderzoek naar de effectiviteit van onderzoeken uit eigen beweging van de Nationale Ombudsman, 11 april 2017.

¹²⁴ GANHRI verslag en aanbevelingen van de virtuele vergadering van het subcomité accreditatie (SCA), 7-18 december 2020.

¹²⁵ GANHRI verslag en aanbevelingen van de virtuele vergadering van het subcomité accreditatie (SCA), 7-18 december 2020, blz. 25.

¹²⁶ Verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over de situatie van de rechtsstaat in Nederland, blz. 15.

met een open maatschappelijk middenveld¹²⁷, hebben belanghebbenden bezorgdheid geuit over nieuwe ontwerpwetgeving die bedoeld is om ongewenste buitenlandse invloed te voorkomen door strenger toezicht te houden op maatschappelijke organisaties die financiering van buiten de EU/EER ontvangen. In zijn advies van 28 augustus 2020 heeft de Raad van State benadrukt dat het belangrijk is dat dergelijke wetgeving evenredig is, waarbij hij ook wees op het grote aantal organisaties dat met verzoeken op grond van deze wet te maken zou kunnen krijgen¹²⁸. Belanghebbenden uitten ook bezorgdheid over een wetsvoorstel tot aanpassing van het Burgerlijk Wetboek, dat de mogelijkheden om zogenaamde “radicale organisaties” te verbieden, zou uitbreiden. Volgens het wetsvoorstel zou de bewijslast worden verlicht die voor het Openbaar Ministerie vereist is om de rechter te verzoeken dergelijke organisaties te verbieden en te ontbinden¹²⁹.

Onderwerpen op het gebied van de rechtsstaat blijven een prominente plaats innemen in het publieke debat¹³⁰. In november 2020 stemde een grote meerderheid van de Tweede Kamer voor een wetsvoorstel ter bevordering van de kennis over en het respect voor de rechtsstaat als kerndoel van de onderwijsinstanties en de curricula die zij vaststellen voor het schoolonderwijs. Het wetsvoorstel is momenteel in behandeling bij de Eerste Kamer. Voorts is de Raad van State, zoals aangekondigd in zijn jaarverslag 2019¹³¹, begonnen “rechtsstaatsgesprekken” te organiseren met leden van de Tweede en Eerste Kamer, leden van het kabinet, rechters, wetenschappers, topambtenaren en vertegenwoordigers van de media. In dit verband heeft de Raad van State ook een bundel bijdragen over onderwerpen op het gebied van de rechtsstaat gepubliceerd¹³². Het kabinet heeft nog geen gevolg gegeven aan de aanbeveling van de Raad voor het Openbaar Bestuur om een beleidsagenda “Rechtsstaat”¹³³ te ontwikkelen. Zoals belanghebbenden hebben aangegeven¹³⁴, kan dit uitstel te maken hebben met het feit dat het kabinet in zijn antwoord ook de lessen wil meenemen die geleerd zijn uit de toeslagenaffaire¹³⁵, die centraal staat in de huidige politieke discussies over de rechtsstaat.

¹²⁷ Zie de door Civicus toegekende score; de score valt in een schaal van vijf categorieën, gedefinieerd als: open, verminderd, gehinderd, onderdrukt en gesloten.

¹²⁸ Het wetsvoorstel is nog in behandeling in de Tweede Kamer. Naar aanleiding van het advies van de Raad van State is het wetsvoorstel herzien en bij het parlement ingediend. Momenteel worden verdere wijzigingen van de wet overwogen, waaronder met betrekking tot de herkomst van financiering, zie ministerie van Justitie en Veiligheid, Kamerbrief over de aanpak van ongewenste buitenlandse geldstromen, 8 juni 2021.

¹²⁹ Het wetsvoorstel is aangenomen door de Eerste en de Tweede Kamer en zal naar verwachting op 1 januari 2022 in werking treden.

¹³⁰ Verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over de situatie van de rechtsstaat in Nederland, blz. 15.

¹³¹ Raad van State, jaarverslag 2019.

¹³² Raad van State, In gesprek. Bijdragen aan de dialoog over de rechtsstaat.

¹³³ Verslag over de rechtsstaat 2020, hoofdstuk over de situatie van de rechtsstaat in Nederland.

¹³⁴ In de context van het bezoek aan Nederland ontvangen informatie.

¹³⁵ In de context van het bezoek aan Nederland ontvangen informatie.

Bijlage I: Lijst van bronnen in alfabetische volgorde*

* De lijst van bijdragen die in het kader van de raadpleging voor het verslag over de rechtsstaat 2021 zijn ontvangen, is te vinden op <https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/rule-law/rule-law-mechanism/2021-rule-law-report-targeted-stakeholder-consultation>.

Centrum voor pluriformiteit van de media en mediavrijheid (2021), *Monitor voor de pluriformiteit van de media 2021 – Landverslag Nederland*

Civicus (2021), Monitor tracking civic space: Nederland (<https://monitor.civicus.org/country/netherlands/>).

Raad voor het Openbaar Bestuur (2020), Een sterkere rechtsstaat.

Raad van Europa, platform voor de bescherming van de journalistiek en de veiligheid van journalisten.

– Nederland (<https://www.coe.int/en/web/media-freedom/netherlands>).

Raad van Europa: Comité van Ministers (2010), Aanbeveling CM/Rec(2010)12 van het Comité van Ministers aan de lidstaten over rechters: onafhankelijkheid, bekwaamheid en verantwoordelijkheid.

Raad van State (2020), Voorlichting W04.20.0139/I/Vo.

Raad van State (2020), jaarverslag 2019.

Raad van State (2021), Aanbevelingen ter bevordering van de wetgevingskwaliteit.

Raad van State (2021), In gesprek. Bijdragen aan de dialoog over de rechtsstaat.

Raad van State (2021), *Programma van reflectie van de Afdeling bestuursrechtspraak* (<https://www.raadvanstate.nl/kinderopvangtoeslag/programma-reflectie/>).

Nederlandse regering (2020), *Dutch government assessment of the European Commission's 2020 Rule of Law Report* (<https://www.government.nl/documents/parliamentary-documents/2020/12/08/dutch-government-assessment-ec-2020-rule-of-law-report>).

Nederlandse regering (2020), *Brief aan de Tweede Kamer over de evaluatie van de integriteitsonderzoeken bij de politie* ([Kamerbrief over evaluatie integriteitsonderzoeken politie | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl](#)).

Nederlandse regering (2021), Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2021.

Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak (2021), Dossier: nieuwe procedure bestuursbenoemingen rechtspraak (<https://nvvr.org/nieuws/2021/dossier-nieuwe-procedure-bestuursbenoemingen-rechtspraak>).

Commissariaat voor de Media (2020), *Mediamonitor 2020* (<https://www.mediamonitor.nl/wp-content/uploads/Mediamonitor-2020.pdf>).

Europese Commissie (2016), EU-scorebord voor justitie.

Europese Commissie (2017), EU-scorebord voor justitie.

Europese Commissie (2018), EU-scorebord voor justitie.

Europese Commissie (2019), EU-scorebord voor justitie.

Europese Commissie (2020), EU-scorebord voor justitie.

Europese Commissie (2021), EU-scorebord voor justitie.

Europese Commissie (2020), Verslag over de rechtsstaat, hoofdstuk over de situatie van de rechtsstaat in Nederland.

Europol (2020), *Dismantling of an Encrypted Network sends Shockwaves through Organised Crime Groups across Europe* (<https://www.europol.europa.eu/newsroom/news/dismantling-of-encrypted-network-sends-shockwaves-through-organised-crime-groups-across-europe>).

GANHRI (2020), verslag en aanbevelingen van de virtuele vergadering van het subcomité accreditatie, 7-18 december 2020.

GRECO (2018), vijfde evaluatieronde — evaluatieverslag over Nederland inzake corruptiepreventie en het bevorderen van de integriteit bij centrale overheden (topfuncties) en rechtshandavingsinstanties.

Huis voor klokkenluiders (2020), Eindrapport evaluatie Wet Huis voor klokkenluiders (<https://www.huisvoorklokkenluiders.nl/actueel/nieuws/2020/07/15/eindrapport-evaluatie-wet-huis-voor-klokkenluiders>).

Mapping Media Freedom - Nederland (<https://www.mappingmediafreedom.org/country-profiles/netherlands/>).

Minister van Rechtsbescherming Sander Dekker (2021), antwoord op de vragen van het lid van de Tweede Kamer Nispen van 17 februari 2021.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2021), Handreiking integriteit van politieke ambtsdragers bij provincies, gemeenten en waterschappen. (<https://www.politiekeambtsdragers.nl/publicaties/brochures/2021/03/30/handreiking-integriteit>).

Ministerie van Justitie en Veiligheid (2021), Kamerbrief over functioneren protocol Persveilig, 31 maart 2021 (<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/03/31/tk-functioneren-protocol-persveilig>).

Ministerie van Justitie en Veiligheid (2021), Kamerbrief over aanpak ongewenste buitenlandse geldstromen, 8 juni 2021 (<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/06/08/tk-aanpak-ongewenste-buitenlandse-geldstromen>).

Nationale Ombudsman (2017), Geen powerplay maar fair play.

Nationale ombudsman (2020), Behoorlijke informatieverstrekking is de basis van toegang tot recht – Knelpunten in de informatieverstrekking rondom strafbeschikkingen en sepotbeslissingen.

Nationale politie (2020), Nieuw researchteam voor corruptieonderzoeken “Encrochat” (<https://www.politie.nl/nieuws/2020/september/16/nieuw-researchteam-voor-corruptieonderzoeken-encrochat.html>).

Nederlands Helsinki-comité (2021), Bijdrage van het Nederlandse Helsinki-comité voor het verslag over de rechtsstaat 2021.

NVJ (2021), Belangenorganisaties roepen Eerste Kamer op de nieuwe Woo te steunen (<https://www.nvj.nl/nieuws/belangenorganisaties-roepen-eerste-kamer-nieuwe-woo-te-steunen>).

OESO (2021), Implementing the OECD Anti-Bribery Convention. *Phase 4 Report: Netherlands* (<https://www.oecd.org/corruption/anti-bribery/netherlands-phase-4-report-en.pdf>).

Verslaggevers Zonder Grenzen – The Netherlands (<https://rsf.org/en/netherlands>).

Villamedia (2021), Belangenorganisaties aan Eerste Kamer: *red minstens deze punten in nieuwe Woo* (<https://www.villamedia.nl/artikel/belangenorganisaties-aan-eerste-kamer-red-minstens-deze-punten-in-nieuwe-woo>).

Bijlage II: Landenbezoek aan Nederland

De diensten van de Commissie hebben in april en mei 2021 virtuele vergaderingen gehouden met:

- de Fiscale Inlichtingen- en Opsporingsdienst
- de Kamercommissie voor Justitie en Veiligheid
- het Huis voor Klokkenluiders
- het Instituut voor Informatierecht
- het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
- het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
- het ministerie van Justitie en Veiligheid
- het Nederlands Juristencomité voor de Mensenrechten
- het Nederlandse Helsinki-comité
- de Nederlandse Orde van Advocaten
- de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak
- de Nederlandse Vereniging voor Journalisten
- de Nationale Ombudsman
- de nationale politie
- de Rijksrecherche
- het Openbaar Ministerie
- de Raad voor de Rechtspraak
- de Raad voor het Openbaar Bestuur

* De Commissie heeft ook een aantal horizontale bijeenkomsten met de volgende organisaties gehad:

- Amnesty International
- Center for Reproductive Rights
- Civicus
- Civil Liberties Union for Europe
- Civil Society Europe
- Conference of European Churches
- EuroCommerce
- European Center for Not-for-Profit Law
- European Centre for Press and Media Freedom
- European Civic Forum
- Europese Federatie van Journalisten
- European Partnership for Democracy
- Europees Jeugdforum
- Front Line Defenders
- Human Rights House Foundation
- Human Rights Watch
- ILGA-Europe
- International Commission of Jurists
- International Federation for Human Rights
- International Planned Parenthood Federation European Network (IPPF EN)
- International Press Institute
- Nederlands Helsinki-comité
- Open Society European Policy Institute
- Philanthropy Advocacy
- Protection International

- Verslaggevers Zonder Grenzen
- Transparency International EU